

Кърк Дъглас срещу Мат Деймън, или Омир срещу Омир след седемдесет години

Вангел Василев

Между Одисей на Кърк Дъглас и Одисей на Мат Деймън има повече от седемдесет години кино. Но това не са тези седем десетилетия, през които камерите са станали по-съвършени, морските бури – по-убедителни, а чудовищата – по-страшни. Между двамата Одисеевци е нашата промяна в начина, по който гледаме на героя.

Кърк Дъглас се появява на екрана през 1954 година като човек, който може да надхитри света. Мат Деймън идва седемдесет години по-късно като човек, който вече се пита струвало ли си е да го надхитря.

И двамата са Одисей. И все пак не са един и същ човек.

По-старият филм носи убеждението, че древната история може да бъде разказана както всяка друга. Филмът на Марио Камерини запазва разпознаваемия скелет на епоса: коработрушението и страната на феаките, Навзикая, циклопът Полифем, Цирцея, сирените, завръщането в Итака, преобличането като просяк, изпитанието с лъжа, избиването на женихите. Омировият епос е съкратен, пренареден и пригоден за киното, така че зрителят да види героя в действие, да се уплаши заедно с него и накрая да изпита удовлетворението от възстановената справедливост.

Кърк Дъглас сякаш е създаден за този свят. Неговият Одисей влиза в кадъра със сила, и с жизненост. Той се усмихва, измисля, лъже, ухажда, гневи се, хвали се и оцелява. Светът е пълен с капани, но капаните сякаш съществуват, за да покаже той как се излиза от тях. Този Одисей е близък до онова, което древните гърци са влагали в определението „хитроумен“. Хитростта му не е морален недостатък. Тя е талант, дар от боговете. Ахил може да победи врага със сила, но Одисей го побеждава, като разбере как той мисли. Сменя лица и имена, представя се за друг, крие намеренията си, измисля разкази. Самоличността му не е неподвижна крепост, а лодка, която променя посоката според вятъра. Кърк Дъглас играе точно тази подвижност. Лицето му може да бъде открито и сърдечно, а миг по-късно – подозрително и опасно. Неговият Одисей не се свива под тежестта на преживяното. Той го поглъща, превръща го в разказ и продължава нататък. От една страна, огромният епос е представен като сравнително праволинейно приключение; от друга страна обаче така за зрителя е по-лесно да следи сюжетните линии.

Мат Деймън е друг Одисей, защото и светът около него е друг. Кристофър Нолан включва повече исторически фон, по-голям мащаб и повече материал около Троянската война. Виждаме друг Троянски кон, разрушението на Троя и много от прочутите изпитания по пътя. В количествен смисъл филмът изглежда по-богат. Но Нолан прави по-радикални промени: премахва феаките и Навзикая; премахва Омировата рамка, в която Одисей сам разказва приключенията си, намалява непосредствената намеса на боговете, променя сцената със циклопа Полифем и обезсилва прочутата хитрост с името „Никой“, преработва Цирцея и Калипсо, измисля нов финал, при който Телемах става владетел, а Одисей и Пенелопа напускат Итака. Това не са само съкращения. Те променят центъра на произведението. След войните на XX и XXI век вече трудно гледаме на завръщащия се воин само като на победител. Знаем, че човек може да се върне физически, но част от него да остане на бойното поле. Знаем, че хитростта, спасила живота му, може да се превърне във вина. Знаем, че домът не винаги лекува онова, което войната е разрушила. Затова Одисей на Мат Деймън не влиза в историята с усмивката на човек, който ще измами съдбата. Той носи умората на човек, който твърде дълго е бил принуден да бъде по-умен, по-жесток и по-предпазлив от всички останали.

Ако Одисей на Дъглас се наслаждава на собствената си изобретателност, Одисей на Деймън плаща цената за нея.

Тук се срещат двама Омировци.

Единият е Омир на приключението, поетът на тайнствените острови, чудовищата, бурите и измамите. Другият е Омир на душевното преживяване – поетът, който знае, че героите плачат, страхуват се, губят другарите си и копнеят за нещо толкова обикновено, като легло, огнище и познат глас.

И двата прочита са възможни, защото в самата „Одисея“, както и в живия живот се съдържат и двата.

Киното от 50-те години още вярва, че героят може да премине през злото, без изцяло да бъде превърнат в негово отражение. Той може да страда, но страданието не поглъща цялата му личност. След бурята пак идва слънце. След измамата идва разпознаване. След скитането – завръщане.

Съвременното кино е по-недоверчиво към тези утехи. То подозира, че човекът, който се връща, никога не е същият. Домът може да е останал, но завръщащият се вече да не се побира в него. Победата може да е спечелена, но победителят да не знае какво да прави със спомена за цената ѝ.

Затова Одисей на Мат Деймън по-скоро е герой на нашето време. Той не пита само: „Как да стигна до Итака?“, а и: „Кой ще бъда, когато стигна?“

Одисей на Кърк Дъглас задава друг въпрос: „Как да се измъкна от следващата беда?“ Този въпрос изглежда по-прост, но в него има древна мъдрост. Животът не винаги позволява дълго вглеждане в собствената рана. Първо трябва да оцелееш. Да измислиш. Да излъжеш циклопа. Да запушиш ушите на моряците. Да се върнеш преоблечен като просяк. Да издържиш до момента, в който отново ще можеш да произнесеш истинското си име.

И така стигаме до въпроса: Кой от двамата е по-добрият Одисей?

Преди това обаче трябва да кажем какъв всъщност е Омировият Одисей.

Одисей не е само силен воин. Още началната дума на епоса го определя като **polytropos** – човек „с много обрати“, „многостранен“. Той е едновременно цар и скитник, воин и актьор, лъжец и носител на истина, жесток и способен да плаче, самоуверен и зависим от чужда помощ, съпруг, любовник, баща и разказвач. Именно неговата динамичност го отличава от по-праволинейни герои като Ахил.

Кърк Дъглас. Той има онова, което Одисей задължително трябва да притежава – запомнящо се присъствие. Той може за миг да премине от усмивка към заплаха, от хитрост към ярост, от владетелска увереност към отчаяние. Неговият Одисей е жизнен. Той обича живота, опасността и собствената си изобретателност. В него има гордост, която понякога граничи със самохвалство, точно както при Омир. Той не само претърпява приключенията, а като че ли ги предизвиква. Неговият Одисей е твърде физически уверен и недостатъчно морално многопластов.

Мат Деймън. Той представя друг герой – изтощен командир, оцелял след война и преследван от собствените си терзания. В образа му са представени умората от битките, чувството за отговорност към загиналите, вината за разрушаването на Троя, страхът му, че домът вече не съществува. Това е образ на ветеран. Деймън изглежда като човек, който е прекарал години, блискан от солената морска вода, в глад, безсъние и страх. Физическата му трансформация и обраната му игра подкрепят образа. Но при него липсват част от най-съществените качества на Одисей – словесното обаяние, хумора,

удоволствието от измамата и способността да омагьосва слушателите със своите истории. Набива се на очи, че героят е станал твърде мрачен и е загубил част от хитростта и чара на Омировия първообраз.

Моят избор. Кърк Дъглас е по-добрият Одисей.

Деймън играе по-дълбоко страданието. Дъглас играе по-пълно самия Одисей, неговата енергия, суета, приспособимост и хитрост.

Но може би въпросът не трябва да бъде решаван с победител.

Кърк Дъглас ни напомня защо хората са обичали Одисей в продължение на хилядолетия. Мат Деймън ни напомня защо още имаме нужда от него.

Единият Одисей казва, че умният човек може да се спаси от почти всичко. Другият предупреждава, че не от всичко, от което сме се спасили, действително сме се освободили.

Така седемдесет години по-късно Омир застава срещу Омир.

Старият Омир разказва за човека, който се завръща, защото е по-хитър от морето.

Новият Омир разказва за човека, който се завръща, но морето продължава да бушува вътре в него.

А истинският Омир, може би, стои някъде между двамата – усмихнат и натъжен, победител и корабкрушенец, цар и просяк, човек с много лица, който след всички свои роли все още търси пътя към дома си, колебасйки се кой от осемте града е неговият.